

VLADAS JURGUTIS – EKONOMISTAS, POLITIKAS, PEDAGOGAS

STANISLOVAS MARTIŠIUS

Aptariama profesoriaus Vl. Jurgučio (1885–1966) visuomeninė veikla ir socialinės-ekonominės pažūuros. Konstatuojama, kad vokiečių naujosios istorinės mokyklos liberaliosios krypties ekonomistų idėjos ir bažnyčios socialinis mokslas iš esmės veikė Vl. Jurgučio pažūuras. Vl. Jurgutis formavo tarpukario Lietuvos monetarinę politiką, buvo klasikinės monetarinės politikos šalininkas. Savo straipsniuose ir seminaruose kritikavo totalitarizmą, propagavo liberalizmo ir katalikiškojo socializmo sintezę.

Vl. Jurgutis ir Lietuvos visuomenės gyvenimas

Teisus istorikas V. Trumpa: “Vienas pagrindinių kiekvieno istoriko uždavinių yra išaiškinti, kaip kūrėsi dabartis: kiek prie jos sukūrimo prisidėjo normali įvykių eiga, kokios reikšmės turėjo įvairios socialinės ir ekonominės jėgos, kiek čia įtakos turėjo vienokios ar kitokios individualios pastangos” [1, p. 32]. Taigi kokia aplinka išugdė vieną žymiausių Lietuvos ekonomistų – Vladą Jurgutį? Kai jis gimė, nuo baudžiavos panaikinimo tebuvo praėję 24 metai. Vadinas, visos lietuvių tautos kamienas prieš ketvirtį amžiaus buvo baudžiauninkai, neturėję jokių teisy. Maironis, tos gadinės poetas, ne be pagrindo rašys “Jaunojoje Lietuvoje”: “Jei nori atrasti lietuvių šiandieną, žiūrėk, kur aprūkę šiaudiniai stogai.” Kokia Vl. Jurgučio gimimo metais buvo lietuvių tauta, geriausia atsako jo amžininkas prof. A. Rimka: “Vieni valstiečiai, kurie materiališka visai vienalytės masės kad ir nesudaro (buvo bežemių ir savarankiškų ūkininkų) ..., visi lygiai buvo lietuviai, visi lygiai buvo atskirti nuo “aukštesniųjų luomų” – bajorų bei ponų, kunigų, valdininkų ir net miestionių” [2, p. 14]. Vl. Jurgučio gimimo metais “vien ūkininkas ir buvo vienintelė socialinė grupė, kuria bet koks masinis judėjimas galėjo remtis” [2, p. 19].

Reikia sutikti su prof. A. Rimka, kad “susipratusios lietuvių tautos tais metais nebuvo, o buvo tik lietuviškai kalbančių žmonių; ir visi šitie žmonės priklausė vienam socialiniam sluoksniui – valstiečiams, kurių branduolį sudarė ūkininkai” [2, p. 27]. Baudžios panaikinimas parengė ekonominį ir socialinį pagrindą “naujam, iš baudžios liaudies išaugusiam vadovaujančiam sluoksniui atsirasti, o 1863 m. sukilimo skandalingas pralaimėjimas sudavė beveik mirtiną smūgį lig šiol viešpatavusiam sluoksniui” [1, p. 136].

VI Jurgučio kartai reikėjo suburti Lietuvos visuomenę, išugdyti tautą, sukurti jos kultūrą ir įdiegti jai laisvės ir nepriklausomybės troškimą, nes pabudusi tauta turėjo atrasti save, priminti pasauliui savo egzistavimą.

Vasario 16-osios Akto signataras, žymus visuomenininkas ir aktyvus Lietuvos laisvės kovų dalyvis tėvynėje ir užsienyje prof. St. Kairys gražiai aprašo VI Jurgučio kūdikystės namų aplinką: “... O už Jurgučių sodybos ėjo laukai ... [3, p. 54] ... Mūsų bendrabutis buvo pusiau poniškas [3, p. 55] Mūsų šeiminikė, gera kulinarijos žinovė, mus maitino gardžiai, tačiau ir poniškais valgiais. Čia pirmą kartą išmokau sriubas valgyti iš atskiros lėkštės, valgant garsiai nesriūbti ir vartoti šakutę bei peilį ...” [3, p. 55]. Prisimena St. Kairys ir Kūčias, valgytas Jurgučiuose: “... Būsimasis profesorius Vladas Jurgutis, kuriam tuomet buvo gal tik ketveri metai, ir jo jaunesnysis broliukas Kūčių puotoje nedalyvavo: jo amžius jį ipareigojo Karaliaus Kristaus gimimą sutikti miegant lovoje ...” [3, p. 57]. Iš St. Kairio atsiminimų, to meto Palanga daro sulenkėjusios vietovės vaizdą. Tą patvirtina ir Aleksandras Merkelis monografijoje “Antanas Smetona”. Jis pastebi: “Palangos progimnazijos bendrabučių šeiminikės grynakraujės žemaitės, su savo globojamais mokiniais kalbėjo lenkiškai. Bemaž visi mokiniai tarp savęs kalbėjo rusiškai” [4, p. 26].

Tokia aplinka supo VI Jurgutį jo vaikystės metais. Jį, kaip ir jo kartos lietuvius inteligentus, kilusius iš valstiečių, vienodai veikė savoji ekonominė aplinka. Jie tapo Lietuvos ūkininkijos atstovais, jos ideologais, atgimusių Lietuvos vadais. Susikirtimas tarp jų ir bajorijos, besivadovaujančios unijine programa, buvo neišvengiamas. Tas susikirtimas yra tikrasis nepriklausomos Lietuvos šaltinis. VI Jurgutis visą gyvenimą – Kauno kunigų seminarijoje, Peterburgo dvasinėje akademijoje, koncentracijos stovykloje – gynė lietuvių

teises, lietuvišką žodį (žr.: 5, p. 111; 6, p. 108; 7, p. 70–74; 8, p. 54–55). Štai vokiečių okupantams 1941 metais jis rašo: “Lietuvių tautos suklestėjimas nepriklausomos Lietuvos valstybinio gyvenimo metu yra neužginčijamas ... Šalis, neturinti nei anglies, nei mineralinių, nei kurių nors žemės turtų, visada turėjo aktyvų prekybos balansą ... Visa tai tačiau tebuvo galima tiktai dėka žmonių darbštumo ir apgalvotos ūkinės vadovybės. Bolševikų laikais ūkių gyvenimą griovė ne tik jų sistema, bet taip pat ir tas faktas, kad ūkinis vadovavimas buvo iš lietuvių atimtas” [8, p. 55]. Jam priklauso žodžiai: “prieš nieką nekapituluoti, niekam savo tautinės garbės neišduoti, savo lietuviškų papročių ir savo močiutės kalbos neužmiršti” [9, p. 254].

Aptariant Vl. Jurgučio socialdemokratines pažiūras, negalima pamiršti to fakto, “kad lietuvių tautos atgimime ir visame tautiniame judėjime religinis elementas tiek buvo svarbus, kad to paneigti negalėjo net ir žmonės kitų pažiūrų arba tikybos indiferentai” [2, p. 32]. Vl. Jurgutis buvo bene pirmasis pajutęs, “kad Lietuvai reikia naujos organizacijos, būtent, katalikų inteligentų organizacijos” [10, p. 196]. Profesoriumi teko būti prie ateitininkų ištakų. Tiesa, vėliau tas faktas iš dalies buvo pamirštas ar ne visai tiksliai interpretuotas (žr. plačiau: 10, p. 218):

Lietuvos visuomenei Vl. Jurgutis labiausiai žinomas kaip Lietuvos Banko valdytojas, nes čia, anot jo mokinio ir bendradarbio Juozo Pažemėno, “rado pirmą kartą savo gyvenime tinkamą veiklos lauką ir galėjo pritaikyti tuos klasinės ekonomikos principus, kuriuos jam buvo įskiepiję Miuncheno universiteto profesoriai ir jo paties plati lektūra” [7, p. 70]. Vl. Jurgučio piniginės politikos nuostatos buvo aiškios. Jis visada gynė idėją, kad tvirtu ir pastovaus krašto piniginio vieneto ir tarptautinės vertės mato – aukso – santykio palaikymas yra tas svertas, kuriuo turi remtis visa centrinio banko pinigų ir kredito politika. Apskritai pinigų teorijos ir metodologijos klausimais Vl. Jurgutis buvo ekonomikos klasikų šalininkas, nors gerai išmanė ir visas moderniškąsias XX amžiaus pinigų teorijas (žr.: 19, p. 92–93).

Kaip ekonomistas teoretikas Vl. Jurgutis buvo empiriškai istorinės mokyklos atstovas, vengiąs “kiek galima visų apriorinių, atseit iš anksto nustatytų ekonominių pradmenų” [11, p. 18]. Jo nuomone, finansų mokslas išsėina iš konkrečių reiškinių, juos klasifikuoja, ieško tarp tų įvairių

reiškinių bendrų ryšių ir mėgina nustatyti tų reiškinių priežastis. Tačiau kartu Vl. Jurgutis puikiai suprato, kad empirinė teorija visus patyrimo, indukcijos keliu nustatytus dėsningumus vėliau turi patikrinti dedukcijos pagalba nustatytų principų veikimo požiūriu. Jis pripažino, jog esama pastovių tvirtinimų, pagrįstų žmogaus psichologija, kuriais remdamiesi galime nustatyti bendrus ūkinės veiklos principus.

Mokslininko teigimu: "Kas nori tyrinėti viešosios teisės organizacijų ūkio reiškinius, tas turi tikėti, jei ne Dievu, tai bent žmogumi ir kultūrinės žmogaus pažangos galimybe. Neturėdamas tokio tikėjimo, ūkio gyvenimo faktų tyrinėtojas greitai pajus, kad jo gyvenimas ima nebetekti kilnesnių tikslų" [13, p. 4]. Garbus ekonomistas poetiškai pastebi: "Kaip sunkios didmiesčių atmosferos slegiamas žmogus ieško gryno žalių miškų ar aukštų kalnų oro, taip ekonominio gyvenimo reiškinių tyrinėtojas, "žemės faktų" kamuojamas, turi ieškoti aukštuose, kilniuose idealuose savo suvargusiai sielai ramybės" (ten pat). Idėjų istorinė raida, žmonijos minties progresas turi padėti ekonomistui formuoti tautos daugumos norus atitinkančią ūkio politiką. Tačiau politiko ir valstybininko kilnūs asmeniniai idealai niekuomet neturi nustelbti pačių gyvenimo faktų, neturi virsti pagrindinius fiskalinės ir monetarinės politikos mokslo pradmenimis.

Vl. Jurgutis pripažino, kad esama tokių viešosios teisės organizacijų, kurias geriau galima pažinti ne tiek praktinio patyrimo, kiek abstraktaus mąstymo būdu. Pavyzdžiui, jo nuomone, ne tiek konkretaus gyvenimo stebėjimu, kiek protavimu galima nustatyti, kaip tautos ūkį veikia valstybinių skolų mokėjimas ir ginklavimosi varžybos. Ne patyrimu, o logine analize galime surasti mokesčių perkrovimo kelius. Bet mokslininkas netoleravo per didelio susižavėjimo abstrakčiu mąstymu. Jis rašė: "Sax-as kūrė savo teorijas gilios abstrakcijos ir nuoseklios dedukcijos keliais ir gal todėl labai dažnai jo teorijos pasilikdavo anapus laiko ir erdvės, atseit, prasilekdavo su konkrečiais gyvenimo duomenimis" [11, p. 73]. Laiške į JAV 1962 m. prisipažįsta: "Neturėjau palinkimo į grynąją ekonomiką, nes mano protas sunkiai virškino abstraktines mintis, ypač matematinės formules" [7, p. 73].

VI. Jurgučio ekonominė mintis

VI. Jurgutis į ekonominius procesus visada žiūrėjo filosofo, humanisto akimis. Jo nuomone, “ūkie gyvenimo reiškinius reikia vertinti ne vien pagal grynai ekonominius tų reiškinių padarinius, bet ir pagal tų reiškinių veikimą visos tautos kultūrinei ir politinei raidai, arba, trumpai sakant, svarstydami ūkie faktus, turime žiūrėti “tautos gerovės” [11, p. 5]. Profesorius į “tautos gerovės” idėją žiūrėjo, kaip jis pats rašė, “visos žmonijos istorijos požiūriu, didžiųjų žmonijos mintytojų ir didelės žmonijos daugumos Tikybos Kūrėjo akimis” [11, p. 7].

Susipažinus su VI. Jurgučio moksliniu palikimu, atrodo, galima teigti, kad į ūkinius procesus jis žvelgė ne tik ekonomisto, bet ir politiko, sociologo, kultūrininko akimis. Matymas ekonomikoje vien “ūkinių jėgų”, ekonomikos atitraukimas nuo kultūros, šalies istorijos, praeities palikimo, mokslininko nuomone, negali būti pateisinamas nei moksliniu, nei politiniu požiūriu.

VI. Jurgutis palaikė sistemingą ekonominių procesų ir reiškinių analizę, ekonomikos tyrimo sujungimą su socialine, kultūrine, politine visuomenės analize, sugebėjimą pačiuose konkrečiuose ūkie gyvenimo faktuose išvelgti ekonominį gyvenimą reguliuojančius principus. Dabartinės Lietuvos ūkie aktualijas vertindami pagal VI. Jurgučio skelbtų ekonominių procesų tyrimo metodikos reikalavimus Lietuvos ūkyje turime matyti ir jėgas, dirbančias Lietuvos naudai, ir prieš ją; suprasti biurokratijos ir korrupcijos ryšius ir sąveiką; matyti Lietuvos ūkie gyvenimo realijas pasaulio ūkie fone; mokėti į “žalią gyvenimo medį” pažvelgti iš socialinės filosofijos teorijos aukštumu, neatsieti ekonominių procesų nuo juos formuojančios socialinės aplinkos.

VI. Jurgutis buvo mokslininkas, eruditas, ekonomikos, istorijos, sociologijos, filosofijos, meno enciklopedininkas. Todėl nenuostabu, kad ir sunkiausiai šalies metais Lietuvos mokslo visuomenė jį rinko savo vadovu, o jis, rašytojo K. Borutos žodžiais, į savo bendradarbius tuomet kreipėsi žodžiais: “Vyručiai, dirbkit kiekvienas, ką galit dėl Lietuvos...”.

Daug gražių žodžių, tiesiog sentencijų, prof. VI. Jurgutis yra pasakęs apie bankus. Anot jo, “bankai yra ne tik ūkie širdis, jie yra ir to ūkie sme-

genys. Bankai nustato mūsų ūkio dinamikos gaires" [12, p. 5]. Vl. Jurgutis buvo už "vieningą krašto ūkio politiką", kuri "turi būti pagrįsta vieninga kreditine politika" [12, p. 541], manė, kad komercinių bankų priežiūrą būtina jungti su emisijos banku.

Bankai turi įgyvendinti visuomeninius ūkio tikslus, nes "valstybė, išskeldama visuomeninius bankų tikslus, nori pakreipti ir bankui patikėti pinigų naudojimą, ne tiek privatinio bankinio pelno, kiek visuomeninių reikalų linkme. Bankų valdomi pinigai turi lygiai gaivinti visą tautos ūkio organizmą ir nesitenkinti vien stambesnių, dažnai patiems bankams artimesnių įmonių kreditavimu, bet palaikyti teikiama kreditais ir amatininkus, ūkininkus ir smulkesnius pirklius, kurie sudaro tvirtiausius mūsų dabartinės ekonominės, politinės ir kultūrinės santvarkos pagrindus" [12, p. 539]. Tačiau Vl. Jurgučiu buvo svarbu, kad "viso banko operacijos, ir pelno siekdamos, neturi prasi- lenkti su teisės reikalavimais" [12, p. 486]. Bankas verčiasi visuomenės pinigais, depozitais, kurių jis negali naudoti tokioms operacijoms, ku- rios galėtų kenkti visuomenei, teigė Vl. Jurgutis.

Profesorius daug rašė apie banko valdomųjų organų moralines savy- bes. "Rankos, kurios priima gausias darbščių piliečių santaupas, – rašė Vl. Jurgutis, – turi būti švarios. Banko valdomieji organai tur stovėti aukščiau bet kurių asmeninio pasipelnymo įtarimų ... Banko valdybos na- riai neturi būti vien už atlyginimą dirbą samdininkai, bet laimėje ir nelai- mėje su banko likimu artimai surišti didesnės ar mažesnės banko kapitalo dalies savininkai" [12, p. 309].

Didelius reikalavimus Vl. Jurgutis kėlė banko tarnautojams. Anot jo, "Bankinis darbas, labiau negu bet kuris kitas verslas yra reikalingas patikimų, gerų, sąžiningų ir, kas svarbiausia, mylinčių savo darbą bei savo įmonę tarnautojų" [12, p. 399]. Tai įsidėmėtini žodžiai šiandie- niniam Lietuvos jaunimui, norinčiam eiti bankininkystės keliais. Rei- kia priminti dar vieną mintį iš Vl. Jurgučio paskaitos "Akademinis jaunimas ir ekonominis gyvenimas": "Ūkiškam organizaciniam darbui reikia didelio idealizmo, kuris turi persunkti visą ekonominį veikimą ..."

Šiandieninei Lietuvai reikalingas kilniu tautiniu idealizmu pagrįstas ūkiškas darbas. Jaunoji karta turi suprasti, kad geriausia priemonė savo tautybei paslaikyti, visoms geriausioms tautoms savybėms ugdyti, yra tautos nepriklausomybė. Tik savo laisvoje tautinėje valstybėje, rašė mokslininkas, gali tiek pavienis asmuo, tiek visa tauta išvystyti savo gabumus ir tuo būdu tinkamai dalyvauti kultūriniame visos žmonijos atgimime.

Vl. Jurgutis visada į ūkinius procesus žvelgė istoriškai. Visos jo knygos susideda iš dviejų dalių: istorinės ir teorinės. Jis ne kartą teigė, kad "neketinama paskelbti mūsų gyvenamos ūkio, kultūros bei civilizacijos santvarkos amžina, metafizine, absoliučia kategorija" [13, p. 272]. Anot jo, "kiekviena ūkio santvarka, kiekviena kultūros bei civilizacijos institucija yra vien tik laikinas ilgos istorinės žmonijos raidos padarinys, yra, kaip sakoma, ne metafizinė, bet istorinė kategorija" (Ten pat). Vl. Jurgutis išvelgė žmonijos pažangos raidoje nuolat pasireiškiančių klasių diferenciaciją ir klasių niveliaciją [11, p. 8–10]. Jo nuomone, tų dviejų pradų kova parengia žmonių visuomenėje tokią dirvą, kurioje turi žūti įvairūs arivistų ir karjeristų tipai, bet gimsta tos laisvos, galingos asmenybės, be kurių tolesnė kultūrinė žmonijos pažanga būtų tiesiog neįmanoma.

Vl. Jurgučio nuomone, iš kapitalo negalima išplauti žmogiškojo turinio. Mokslininką visada domino kapitalo atsiradimas, kaip jo atsiradimo būdai dera su teise ir dora. Kapitalas, anot Vl. Jurgučio, niekada neatsiduria anapus gėrio ir blogio ribos. Jo niekada nebuvo skelbiama, kad ekonomistui moralu viskas, kas didina kapitalą. Krikščioniškoji moralė jam nebuvo neveiksminga, nustojusi egzistavusi. Siauras pragmatizmas niekada nebuvo Vl. Jurgučiu prie širdies. Laiške M. Krupavičiui (1961 XII 3) Vl. Jurgutis rašė: "Kasmet įžanginėse paskaitose primindavau ekonomistams nenutraukti ryšių su idėjų pasauliu ..." [14, p. 171].

Apie ekonomikos moksle vykusią liberaliųjų ir socialistinių idėjų kovą Vl. Jurgutis turėjo savo nuomonę, kurią galima apibūdinti kaip *katalikiškąją solidarumą*. Didžiojo Tomo iš Akvino idėjos, praturtintos popiežių

enciklikų mokymu ir XIX–XX a. socialinių mokslų laimėjimais, skatino profesorių ekonominių problemų nagrinėjimo neatsieti nuo socialinio teisingumo problemų aptarimo. “Kas negyvena vien atitrauktomis idėjomis, bet moka stebėti ir vertinti konkrečius gyvenimo reiškinius, – rašė Vl. Jurgutis, – tas negali užmerkti akių nelygiam ir neteisingam pasaulio turty bei gėrybių paskirstymui ir tą paskirstymą lydintiems milijonų žmonių nedarbai” [13, p. 272].

Tame socialinės filosofijos ginče, kas yra visuomeninio gyvenimo pagrindas – asmuo ar bendruomenė, ir kas kam turi tarnauti: ar asmuo bendruomenei, ar bendruomenė asmeniui, Vl. Jurgutis ėjo vidurio keliu. Visuose savo darbuose iškelia žmogaus didybę ir vertę, žmogaus asmenyje žiūri kūrėją, o ne paprastą ekonominį veiksnį. Žmogaus asmuo yra laisvas savo likimo sprendėjas ir atsakingas už savo elegesį. Bet būtina bendruomenė ir bendrasis jos gėris. Bendrasis gėris gali būti realizuotas tik teisingumo ir socialinės meilės keliu. Teisingumas, – mokė Vl. Jurgutis, – turi įsiveržti į tautų institucijas ir į visą tautų gyvenimą. Socialinė meilė turi papildyti teisingumą. Tikrai socialinė santvarka ekonominiame gyvenime bus sukurta, mokslininko nuomone, tik tada, kai ji bus grindžiama žmogaus asmens vertybės principu ir bendruoju gėriu. Vl. Jurgučio kapitalizmo samprata apėmė: 1) asmens laisvę; 2) privatinę nuosavybę; 3) darbo pasidalijimą. Iš ateities santvarkos jis laukė didesnio dvasingumo, socialinio teisingumo įgyvendinimo, solidarumo tapimo gyvenimo įstatymu. Ateities socialinės santvarkos pagrindas turi būti moraliniai idealai. “Ekonominę tautos raidą galutinai nustato ne gamta, bet žmogus, ne medžiaga, bet dvasia”, – rašė Vl. Jurgutis savo paskaitoje “Akademinis jaunimas ir ekonominis gyvenimas” [18].

Lietuvos ekonominėje spaudoje Vl. Jurgutis labiausiai siejamas su lito istorija. Bet tai nėra visiškai teisinga. Pats profesorius laiške M. Krupavičiui rašo (1956 IV 9): “Seimo komisijos ir plenumo darbe man neteko dalyvauti, kai buvo kuriami banko ir piniginio vieneto įstatymai” [15, p. 160]. Vl. Jurgutis iki buvo išrinktas Banko valdytoju, t. y. 1922 m. rugsėjo mėn. pabaigos, valiutos klausimais neužsiminėjo. Tuo metu jis, anot diplomato P. Klimo, geriausiai vadovavo užsienio reikalų ministerijai: “nė vienas užsienio reikalų ministeris prieš jį (t. y. Jurgutį – S. M.) ir po jo negalėjo pasiekti tokių darnumo rezultatų. Mažiausias dienos klausimas neapsieidavo be protokolo, kurio nuorašus gaudavo visi direktoriai ir atstovai užsienyje. Periferija žinojo, kas jaudina centrą, ir tuo būdu visada buvo informuota” [16, p. 45].

Dideli VI Jurgučio nuopelnai formuojant Lietuvos Respublikos monetarinę politiką. VI Jurgučio ir jo šalininkų dėka litas nebuvo įtrauktas į didįjį 1931–1936 m. pinigų devalvacijos ciklą. Kaip anksčiau, taip ir tuo metu, jau nesant jam Lietuvos Banko valdytoju, Lietuvos pinigų politika buvo orientuota į lito pariteto neliečiamybę. Žiūrint į šį faktą iš šių dienų, tenka konstatuoti: valstybės, kurios nuėjo valiutos devalvacijos keliu, pajėgė labiau išplėsti tarpusavio prekybą. Lietuva, padarydama svarbiausiu pinigų politikos principu jo aukso vertės neliečiamybę, turėjo pasitenkinti mažesniais darbo rezultatais, bet tuo pačiu ištesėjo žodį, duotą savo tautiečiams: taupytojų interesai nebuvo pažeisti, jų pasitikėjimas litu nesumažintas. Litas lemtingus 1940-uosius sutiko nenuvertėjęs – liko tautai nepriklausomybės simboliu. Tebūnie jo šviesus kelias ir atgimisioje Lietuvoje.

Įdomios VI Jurgučio mintys apie aukštąjį mokslą ir jo finansavimą.

Anot jo:

1. Valstybė turi rūpintis, kad ne tik universitetų mokslas stovėtų tinkamoje aukštumoje, bet ir kad tas mokslas būtų siejamas su visais kilniais tautos praeities ir dabarties idealais, su gyvybiniais tautos ūkio, kultūros, politikos reikalais.

2. Tiesos ir tiesa pagrįsto mokslo idealas yra visiems žmonėms bendras, bet kiekviena tauta stengiasi įgyvendinti tą idealą tais būdais ir tomis priemonėmis, kuriuos nurodo skirtingi kiekvienos tautos praeities ir dabarties siekiai.

3. Kiekvienas universitetas, norėdamas būti tiesos ir mokslo skelbėju ir tautinės kultūros kūrėju, turi gyventi visos tautos, bet ne kurios partijos ar srovės dvasia ir idealais.

4. Universitete ugdomos galingos asmenybės, kurios „šarvuotos mokslu įstabiu“, tarnauja mokslui, tautai ir valstybei.

5. Sunku pinigais įkainoti mokslinį ir pedagoginį profesoriaus darbą universiteto seminaruose ir paskaitose; universiteto profesorių negalima sutapatinti su valstybės valdininkais. Jei valstybė iš savo valdininkų reikalauja susiklausymo, disciplinos ir griežtai vykdyti vyriausybės duodamas direktyvas, tai universiteto dėstytojams aukščiausia darbo direktyva yra tarnauti tiesai, skelbti ją. (žr. plačiau 13, p. 180–181). VI Jurgutis buvo už aukštųjų mokyklų autonomiją.

Šiuolaikiškai skamba VI Jurgučio žodžiai apie korupciją. „Jei kuris kraštas, – rašė jis, – neduoda didesniai tarnautojų kaičiui žmogiškam pragyvenimui minimumo, tuomet dorinis pakrikimas, korupcija pagauna

ir platesnius gyventojų sluoksnius. Plačiai išgalėjusios korupcijos pašalinimas yra sunkus ir brangus darbas. Valstybės tarnautojų korupcija dar yra baisi tuo, kad jos padariniai sunkia našta užgula ypač doresniuosis piliečius, kurių įsitikinimai neleidžia papirkinėti nedorus tarnautojus” [13, p. 179]. Vl. Jurgučio nuomone, visų kraštų patyrimas moko, kad teisingas žmogiškas tarnautojų atlyginimas vis dėlto turbūt pigiausiai kainuoja kraštui.

Kaip finansininkas teoretikas Vl. Jurgutis daug rašė viešojo ūkio klausimais, kur dažnai lemiamos reikšmės turi ne pelningumo skaičiavimai, kiek politikos ir pasaulėžiūros klausimai. Juk, anot profesoriaus, ne pelningumo sumetimais vedama užsienio politika, tvarkomi švietimo reikalai, organizuojama ar laikoma kariuomenė ar vykdomas teisingumas. Skirstant lėšas tarp tų sričių, reikia žiūrėti, kad šalies piliečių dauguma pripažintų, jog tie reikalai, kuriuos vyriausybė ir savivaldybos žinybos paskelbė prioritetiniais viešaisiais reikalais, yra tikrai reikšmingi visuomenės reikalai ir atitinka bent tos visuomenės daugumos nusistatymą. Tikrai demokratiška visuomenės santvarka – tokių racionalių sprendimų garantas. Moksliskai pagrįsta ūkio politika neįmanoma be valdančiųjų ir valdomųjų tarpusavio pasitikėjimo. Pavyzdžiui, pajamų mokestis tik tuo atveju gali duoti tinkamų rezultatų, jei valdantieji ir valdomieji sudaro tikrai vieną bendrų siekių sutelktą tautą.

Vl. Jurgutis gerai suprato, kad ekonominė gerovė sudaro kiekvienos tautos kultūros, civilizacijos ir politinės nepriklausomybės ir galios pagrindą. Svarbiausias viešojo ūkio reikalas yra palaikyti krašto gamybą ir prekybą. Ne vien ekonominiais, bet ir istoriniais argumentais įrodinėjo Vl. Jurgutis sodžiaus reikšmę tautos ūkiui ir žemės ūkio gaminių kainų palaikymo būtinumą. Jo nuomone, žemės ūkis, pramonė ir prekyba, veikdami individualaus pelno sumetimais, bet glojami tvirtos valstybinės rinkos, kaskart labiau įgyja visuomeniškai tautinio ir organiškai valstybinio pobūdžio, pradeda įgyvendinti visose ūkio srityse bendrą valstybinės ūkio politikos mintį. “Klestinčiu tautos ūkiu remiasi tautos politinė laisvė ir tos laisvės užuovėjoj sukurta tautinė kultūra ir tautinė civilizacija” [13, p. 190].

Smulkusis verslas, manė profesorius, “sudaro tvirtą mūsų ekonominės bei politinės santvarkos pagrindą. Šio sluoksnio ūkiško savarankiškumo išlaikymu turi būti suinteresuota kiekviena kultūringa valstybė ... Valstybė įvairiais būdais, ypač savo mokesčių politika, turi teikti šiam sluoksniui lengvatų” [13, p. 193]. Ilgų amžių ūkinis patyrimas moko, kokią didelę

reikšmę ūkinei, kultūrinei ir politinei visos tautos raidai daro smulkių įmonininkų bei amatininkų ūkiškoji veikla, jų gerovės lygis.

VI. Jurgučio idėjinis palikimas ir gyvenimas po Antrojo pasaulinio karo

M. Krupavičius straipsnyje “VI. Jurgučio dienos po “pasaulio karo” (Tėvynės Sargas. 1968. Nr. 1. p. 150–175), šitaip aprašo VI. Jurgučio gyvenimo saulėlydį: “Nustojęs darbo universitete Jurgutis pradėjo verstis daržininkyste ... Jis, ir daržininku tapęs, pasirodė visoj aukštumoj naujojoje profesijoje. Jo išauginti kalafiorai, pomidorai ir kitos daržovės visus stebino ... Daržininkystės ėmėsi tik gerai ją išstudijavęs iš gautų knygų. Taip tęsėsi kelerius metus. 1956 m. susirgo infarktu. Visus darbus turėjo mesti. Artimiausiu draugu pasiliko lova. Sunkiai galėjo vaikščioti. Dabar jo vieningas darbas buvo knyga ir laikraštis. Kai apako viena akimi, skaitė kita per padidinamą stiklą” [14, p. 154–155]. Ši ilga citata parodo VI. Jurgučio gyvenimo tragediją, kai jam 1946 m. teko palikti universitetą. Tai prisimindamas jis rašė “Visa, kas mane ištiko negrįžus į tėvynę, kur kas lengviau pakeliu, negu negalėjimą dalytis mintimis su jaunomis mano tautos kartomis. Pradėjau skaityti paskaitas sapne ... Taip buvo pairę mano nervai” [15, p. 155]. Sunku įsivaizduoti būseną žmogaus, kurio paskaitos, seminarai jau būtų tapę akademinio gyvenimo legenda, ir staiga nutraukiamas jo sąlytis su mylima studentija, savo tautos ateitimi.

Paminėtini garsūs VI. Jurgučio vedami seminarai (žr. 19, p. 119–124). Tai buvo tikra jaunų mokslininkų rengimo vieta. Pats seminaro vadovas labai džiaugdavosi, kai “seminaras susidarydavo iš įvairių ideologinių grupių atstovų” [7, p. 74]. Seminare niekas nebruko kitam savo ideologijos, tikybos ir pažiūrų, kiekvienas, niekieno necenzūruojamas, žodžiu ar raštu, reiškė savo mintis. Seminaro vadovas iš savo klausytojų reikalavo kritiško nagrinėjamų problemų vertinimo, aiškaus skaityto dalyko supratimo.

VI. Jurgutis visada didžiavosi savo mokiniais. Laiške į JAV jis rašė: “jie (mokiniai – S. M.) niekuomet nebuvo budelių, bet visuomet kankinių pusėje” [7, p. 75]. Ir dar priduria: “mano mokiniai pasklido nuo šiaurės iki pietų, nuo vakarų iki rytų. Visi jie mane prisimena. Jie tebėra mano liguistuos senatvės pasididžiavimas ir paguoda” [7, p. 76].

Jau 1956 m. rudenį širdis pajuto negalavimą, o 1957 m. išliko širdies priepuolis. Likimas beldėsi į duris, bet Lietuvos ekonomistų pažiba, visuomenininko J. Pažemėno žodžiais, dar domėjosi menu, filosofija, istorija. Taip ir laiške įvertino to meto Lietuvos spaudą: “Permetu kartais ir užsienio komunistų dienraščius, kurie pas mus gaunami. Jų intelektualinis

ir etinis lygmuo kur kas aukštesnis negu mūsų “Tiesos”. Be to, juose randa ma kur kas daugiau užsienio žinių” [17, p. 13].

Pragyvenimo poreikiai buvo asketiški. Laiške M. Krupavičiui Vl. Jurgutis rašė: “ pragyventi galiu iš man mano giminais dideliais vargais išrūpintos senatvės pensijos; nemenkas gydymosi išlaidas pajėgiu apmokėti knygų ir gautų siuntinių pajamomis” [15, p. 159]. Nuo 1957 m. liepos mėnesio Vl. Jurgutis gavo senatvės pensiją – 808 rublius. Pastebėtina: pasišventęs mokslui, profesorius jokių materialinių turtų nekrovė, nors iki 1940-ųjų metų tam galimybių turėjo. Jo ekonominė biblioteka buvo turtingiausia Lietuvoje. Okupacijos metais ji sunaudota minimaliam pragyvenimui užtikrinti.

Jau beveik 30 metų praėjo nuo Vl. Jurgučio mirties. Apie mokslininką dabar galima pasakyti jo paties žodžiais, tartais bičiulio J. Paknio adresu: “... tai buvo džentelmenas kilniausia prasme ... Galima sakyti, kad asmeninio gyvenimo jis visai neturėjo ... Buvo tai žmogus didelio objektyvumo savo sprendimuose, didelio teisingumo savo darbuose.” Vl. Jurgutis, jo idėjos draugai Mykolas Krupavičius ir Aleksandras Stulginskis, pedagoginio ir mokslinio darbo bendradarbiai, liberalas prof. Alb. Rimka ir socialdemokratas Stepas Kairys, jo amžininkai, įžymiausieji tarpukario Lietuvos premjerai Ernestas Galvanauskas ir Mykolas Šleževičius, pagaliau Steigiamojo seimo visas bendras krikščionių demokratų ir liaudininkų blokas kūrė tą Lietuvą, apie kurią svajotojo rašytojo B. Sruogos dramos herojus. “Bajorų mirė Lietuva/ Ne mūsų! Gimsta Lietuva, kuri žiemos iškentus šaltį, dainuojančiu pavasariu sušū/ Išmetus iš krantų putas šukšlėtas, iš gilmenų sugaus gyvybę tokia/ kad jos aidais dundės Uralo girios,/ Karpatų skiauterės ir Elbės šlaitai”.

Vl. Jurgučio ir jo kartos žmonių sukurta Lietuvos valstybė buvo modernus politinis ir kultūrinis junginys, labai demokratiškas, liaudiškas, laisvę mylintis ir gerbiantis, neapkenčiantis jokios diktatūros ir tironijos. Vl. Jurgučio bendražygių, jo paties tragedija – tai likimas kilnių asmenybių, kurie brangina idėjines vertybes, bet dėl susidariusių politinių aplinkybių “dievų surengtoje puotoje ... savo laimę jiems tenka paprastai brangiai apmokėti” [14, p. 172].

Vl. Jurgutis grįžta į tautos žmonių sąmonę. Pasirodė E. Laumenskaitės monografija [19], keletas straipsnių, tačiau tikras Vl. Jurgučio pažinimas dar tik prasideda. “Neprakalbinti” tarpukario laikų seimų, Užsienio reikalų ministerijos, Lietuvos Banko, Universiteto, Kauno kunigų seminarijos, Genocido tyrimo centro ir kt. archyvai. Ten esami dokumentai daug ką naujo pasakytų apie tą didįjį Lietuvos vyrą.

Vl. Jurgučio studijos Vokietijoje, šios šalies universitetų profesorių poveikis mūsų įžymaus ekonomisto intelektualiniam brendimui, Vl. Jurgučio, moralinės teologijos žinovo, poveikis Jurgučiai ekonomistui; draugys-

tė su profesoriumi, filosofu kunigu Pranu Kuraičiu, kitais asmenimis, jo praktinė veikla įvairiose ūkinio gyvenimo srityse Lietuvos mokslinėje literatūroje dar pakankamai neišnagrinėta.

Liūdna, kad Vl. Jurgučio atminimo įamžinimo būtinybė visuomenės nėra suprasta. Pakartotinai neišleisti mokslininko darbai, reikiamai neįamžintos vietos, susijusios su jo gyvenimu. Tačiau atminkime: tauta be istorinės atminties, tauta be laisvės! Politikas ar valstybininkas turi gerai pažinti savo šalies praeitį; be istorinių žinių jis dažniausiai tampa politiniu ciniku. "Kiekvienas žmogus, – rašė Vl. Jurgutis, – savo veiksmuose remiasi ne tik savo laiko, bet ir seniai jau karstuose gulinčių savo tautiečių darbais ...Geriausia priemonė savo tautybei palaikyti, visoms tautoms savybėms ugdyti, yra politinė tautos nepriklausomybė. Todėl kiekviena susipratusi tauta deda visas pastangas ir nesigali jokių aukų tam, kad sukurti savo tautinę valstybę" [11, p. 9–10]. Tik savo laisvoje tautinėje valstybėje gali tiek pavienis asmuo, tiek visa tauta plėtoti savo gabumus ir tuo būdu tinkamai dalyvauti kultūriname žmonijos darbe.

Minint Vl. Jurgučio 110-ąsias gimimo metines, reikia su didžia pagarba prisiminti ir visi, neleidę tautai mokslininko užmiršti. Docentas A. Daukša, dr. J. Dagys, dr. K. Lukša, visa finansų ir kredito katedra primindavo akademiniam jaunimui prometėjišką Vl. Jurgučio asmenybę. Nuoširdi padėka jiems už tai!

Išvados

Nepriklausomos Lietuvos kūrėjai ir šalininkai turėtų iš Vl. Jurgučio mokytis demokratijos, skausmingo ūkinio idealizmo, amžinos meilės tėvų žemei ir kalbai, tauraus dvasingumo.

Visi turime prisiminti šiuos Vl. Jurgučio žodžius: "Kur politikos dvasia įsikeroja organizacijose, ten žūsta pasiaukojimo visuomenės gerovei dvasia, ten ima želti įvairių protekcijų ir subvencijų usnys" [18, p. 471].

Kad ūkiškai klestėtų atgimusi šiuolaikinė Lietuva, jos politikai ir valstybininkai turi atgauti jautrumą, nes kam trūksta žmogiško švelnumo, tas nejaučia vertybių hierarchijos, pasiduoda nepasotinamai turto aistrai – mamonai. Turime būti realistai, nes, anot Vl. Jurgučio, "reikės daugelio metų sunkaus darbo ir didelio taupumo, kad pajėgtume pasivyti tautas, kurios yra už mus daugiau pažengę."

Norint įgyvendinti Vl. Jurgučio idealus Lietuvos žemėje, reikia darbo ir doros, ryžto ir veiklos, pilietinės visuomenės, kurios siekis būtų "mylėti Lietuvą, norėti Lietuvos – tai mūsų politika" [19, p. 134].

LITERATŪRA

1. Trumpa V. Lietuvių tauta XIX amžiuje. Čikaga, 1989.
2. Rimka Alb. Lietuvių tautinio atgimimo socialiniai pagrindai ir "Aušros"–"Varpo" gadinys (1883–93) socialiekiniai raštai. Kaunas, 1932.
3. Kairys S. Lietuva budo. Vaiko ir jaunatvės atsiminimai. N.Y., 1957
4. Merkelis A. Antanas Smetona. N.Y., 1961.
5. Kaškaitis J. Kovos sūkuriai. V., 1961.
6. Vaitkus M. Su Minija į Baltiją. Čikaga, 1962. T. 1.
7. Pažemėnas J. Prof. Vl. Jurgutis // Aidai. 1967. Nr. 2.
8. Pajaujis J. Atsiminimai // Kultūros barai. 1995. Nr. 7.
9. Yla S. Žmonės ir žvėrys Dievų miške: kaceto pergyvenimai: Putnam, 1951.
10. Vaitkus M. Šiaurės žvaigždė. Čikaga, 1964. T. 3.
11. Jurgutis V. Finansų mokslo pagrindai. K., 1963.
12. Jurgutis V. Bankai. K., 1940.
13. Jurgutis V. Pinigai. K., 1938.
14. Krupavičius M. Vlodo Jurgučio dienos po II pasaulinio karo // Tėvynės Sargas. 1969. Nr. 1.
15. Vl. Jurgučio laiški // Tėvynės Sargas. 1968. Nr. 1.
16. Klimas P. Lietuvos diplomatinėje tarnyboje 1919–1940. V., 1991.
17. Pažemėnas J. Prof. Vl. Jurgutis // Aidai. 1967. Nr. 1.
18. Jurgutis V. Akademiniis jaunimas ir ekonominis gyvenimas // Židinys. XVIII, 1933.
19. Laumenskaitė E. Vladas Jurgutis. V., 1994

VLADAS JURGUTIS – THE ECONOMIST, POLITICIAN, PEDAGOGUE

S U M M A R Y

Vladas Jurgutis (1885–1966) was a famous Lithuanian economist, an excellent pedagogue, and the ruler of the Lithuanian monetary policy during the years 1922–1929. The directions of his research are, the fiscal and monetary policy, the history of the national economy, the problems of the social economy policy, and the theory of the national economy.

Vladas Jurgutis graduated from Munich University where historically new German economic ideas were close to him. Vladas Jurgutis popularised Social Solidarity, the church's social teaching. Though he had to live through many life difficulties – Nazi imprisonment, Soviet Security persecution – Vladas Jurgutis managed to remain true to democratic and market economy ideals.